

O'QUVCHILARNING O'QIB TUSHUNISH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH: MAHALLIY VA XORIJIY DARSLIK LARNING QIYOSIY TAHLILI

*Umarov Bahrom Norboyevich, Surxondaryo viloyati pedagogik
mahorat markazi kafedra mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori, dotsent*

DEVELOPING STUDENTS' READING COMPREHENSION COMPETENCE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF LOCAL AND FOREIGN TEXTBOOKS

*Umarov Bahrom Norboyevich, Head of the Department of the
Surkhondaryo Regional Pedagogical Skills Center, Doctor of
Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor*

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ПОНИМАНИЯ, ПРОЧИТАННОГО У УЧАЩИХСЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕСТНЫХ И ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕБНИКОВ

*Умаров Бахром Норбоевич, заведующий кафедрой
Сурхандарьинского областного центра педагогических навыков,
доктор философии по педагогическим наукам, доцент*

Annotatsiya: Maqolada mahalliy va xorijiy darsliklarning dizayni va mazmuni o'quvchilarning o'qib tushunish kompetentligini rivojlantirish nuqtayi nazaridan ko'rib chiqiladi. Xorijiy darsliklar o'quvchilarning kognitiv va metakognitiv faolligini rivojlantirishga aniqroq e'tibor qaratganligi, mahalliy qo'llanmalar esa o'rganishning reproduktiv xususiyatini saqlab qolganligi ta'kidlangan. Mahalliy darsliklar tuzilishiga strategik va refleksiv o'qish elementlarini kiritish zarurati haqida ilmiy asoslangan xulosalar keltirilgan.

Kalit so'z va iboralar: darslik, o'qib tushunish, mazmunli o'qish, kognitiv strategiyalar, metakognitiv faoliyat, xalqaro tajriba, metodologik asos, o'qish didaktikasi.

Аннотация: В статье рассматриваются структура и содержание отечественных и зарубежных учебников с точки зрения развития у учащихся навыков понимания прочитанного. Отмечается, что зарубежные учебники уделяют больше внимания развитию познавательной и метакогнитивной деятельности учащихся, в то время как отечественные пособия сохраняют репродуктивный характер обучения. Представлены научно обоснованные выводы о необходимости включения элементов стратегического и рефлексивного чтения в структуру отечественных учебников.

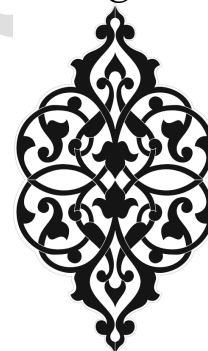
Ключевые слова и фразы: учебник, понимание прочитанного, осмысленное чтение, познавательные стратегии, метакогнитивная деятельность, международный опыт, методическая основа, дидактика чтения.

Anotation: The article examines the design and content of domestic and foreign textbooks from the perspective of developing students' reading comprehension skills. It is noted that foreign textbooks pay more attention to the development of students' cognitive and metacognitive activity, while domestic manuals retain the reproductive nature of learning. Scientifically based conclusions are presented on the need to include elements of strategic and reflexive reading in the structure of domestic textbooks.

Keywords and phrases: textbook, reading comprehension, meaningful reading, cognitive strategies, metacognitive activity, international experience, methodological framework, didactics of reading.

<https://orcid.org/0000-0003-1085-2437>
email: umarov-
bahrom@mail.ru

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qib tushunish o'quvchilarning funksional savodxonligining asosiy komponenti sifatida e'tirof etiladi, bu nafaqat akademik muvaffaqiyatni, balki shaxsning mustaqil o'rganishga, tanqidiy fikrlashga va axborot bilan o'zaro ta'sir qilishga tayyorligini ham ta'minlaydi. Ushbu ko'nikmani rivojlantirish maktab darsliklarining mazmuni, tuzilishi va metodologik asoslari bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular nafaqat bilim manbai, balki mazmunli o'qishni rivojlantirish uchun didaktik vosita bo'lib ham xizmat qiladi. Shuning uchun, matnni mazmunli idrok etish ko'nikmalarini rivojlantirish parametrlari asosida mahalliy va xorijiy darsliklarni tahlil qilish va taqqoslash va ushbu masalani tadqiq qilish o'quv matnlarini loyihalashga yondashuvlarni, o'quvchilarning mazmunli faoliyatini faollashtirish shakllari va usullarini, shuningdek, turli millatlar darsliklari tuzilishiga kiritilgan mustaqil o'qishni metodologik qo'llab-quvvatlash darajalarini ko'rib chiqishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada mahalliy va xorijiy darsliklarning dizayni va mazmuni o'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish nuqtayi nazaridan ko'rib chiqiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida statistik tadqiqot, adabiyotlar qiyosiy tahlili va farazni asoslash usullaridan foydalanilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. D.B.Ibrayeva va G.B.Sarjanovanning maqolasi o'qib tushunishni matn, o'quvchi va kontekstning o'zaro ta'siriga bog'liq jarayon sifatida ta'kidlaydilar. Mualliflar chet tilida o'qishni o'rgatish samaradorligi ko'p jihatdan o'quvchining semantik talqin strategiyalarini qo'llash, mazmunning aqliy modellarini ishlab chiqish, yangi ma'lumotlarni mavjud bilimlar bilan bog'lash va kognitiv va metakognitiv yondashuvlarni qo'llash qobiliyati bilan belgilanadi, deb ta'kidlaydilar [1,24–bet].

A.S.Shaimerdenova va M.J.Ismagambetova tomonidan olib borilgan tadqiqotda G'arb standartlariga muvofiq ishlab chiqilgan boshlang'ich maktab darsliklarida strategik fikrlashni rivojlantirishga, gipotezalarini shakllantirishga va matnning maqsadi va janriga qarab mustaqil ravishda o'qish strategiyasini tanlashga qaratilgan topshiriqlardan faol foydalanilganligi ta'kidlangan [2,40–bet].

N.N.Mustafina darsliklarda nafaqat matnni tushunishni, balki uni baholash, talqin qilish va o'quvchilarning shaxsiy tajribalari bilan taqqoslashni rag'batlantiradigan topshiriqlar bo'lishi kerakligini

ta'kidlaydi, bu esa funksional savodxonlikni rivojlantirishga hissa qo'shadi [3,65–bet].

M.R.Nazarov darsliklarga mazmunli o'qish strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradigan elementlarni, jumladan, savollar berish, o'qish kundaliklarini yuritish va mulohazali topshiriqlarni kiritish zarurligiga e'tibor qaratadi [4,91–bet].

Tahlil va natijalar. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, mahalliy metodologik an'anada darsliklar asosan bilim berishga va keyin o'zlashtirish darajasini kuzatishga qaratilgan, xorijiy darsliklar esa mazmunli o'qish orqali o'quvchilarning ma'lumot olish, qayta ishlash va talqin qilishda faol ishtirokini tashkil etishga qaratilgan. Maktab darsliklarda odatda ko'pgina topshiriqlar shunchaki analitik yoki talqiniy faoliyat bilan shug'ullanmasdan ma'lumotni qayta ishlab chiqaradi. Binobarin, ta'lim adabiyotida reproduktiv o'rganish paradigmasining keng tarqalganligi haqida gapirish mumkin, bu esa o'z navbatida o'quvchilarning chuqur, mazmunli o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Xorijiy darsliklar esa, aksincha, tobora ko'proq faoliyatga asoslangan yondashuv yordamida ishlab chiqilmoqda, bu yondashuv matnni cheklangan bilim manbai sifatida emas, balki o'zaro ta'sir, muhokama, talqin qilish va yangi ma'nolarni yaratish uchun boshlang'ich nuqta sifatida ko'rib chiqadi [5]. Bundan tashqari, bunday darsliklarda o'quvchilarning o'qib tushunish darajalariga moslashtirilgan ko'p darajali matnlar keng qo'llaniladi. Bu yondashuv nafaqat o'qib tushunishni rag'batlantiradi, balki XXI asr kompetensiyalari bilan bevosita bog'liq bo'lgan axborotni tanqidiy qayta ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Mahalliy va xorijiy darsliklar o'rtasidagi muhim farqlardan biri matndan keyingi topshiriqlar tuzilishiga yondashuvdadir. Rossiya amaliyotida yopiq, reproduktiv vazifalar ustunlik qiladi – tanib olish, faktlarni aniqlash va batafsil ma'lumot olishni talab qiladigan savollar. Oksford “o'qish daraxti” yoki Kembrij “boshlang'ich yo'li” seriyasi kabi xorijiy darsliklar shaxsiy javoblar, talqin va nuqtayi nazarni asoslashni talab qiladigan ochiq vazifalardan, shuningdek, o'qilgan narsalar asosida yangi matnlar yaratishdan keng foydalanadi. Bu “chuqur o'qish” deb ataladigan rivojlanish modeliga mos keladi, unda o'quvchi nafaqat matnni tushunadi, balki u bilan mulototga kirishadi, ichki mulohazani rivojlantiradi va meta-tushunishga erishadi [5].

Mavjud darsliklarda metodologik apparat ko'pincha qisqa ko'rsatmalar bilan cheklangan, xorijiy darsliklar esa odatda o'quvchi avtonomiyasini rivojlantirishga qaratilgan bosqichma-bosqich strategiyalar tizimiga ega. Bunga o'qish maqsadini shakllantirish, oldingi bilimlarni faollashtirish va vizualizatsiya texnikasidan foydalanish, izohlar qo'yish, jadvallar va aqliy xaritalar yaratish kiradi. O'quvchilar nafaqat o'qishni, balki metakognitiv mashg'ulotning eng muhim elementi bo'lgan o'zlarining kognitiv faoliyatini boshqarish qobiliyatini ham o'rganadilar.

E'tiborga loyiqki, xorijiy darsliklar kontekstual va vaziyatga asoslangan o'rganishga alohida e'tibor qaratadi. Matnlar o'quvchilarning yoshi, madaniy va hissiy xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlanadi, bu nafaqat yaxshiroq tushunishni, balki o'qish jarayonida shaxsiy ishtirokni ham rag'batlantiradi. Mahalliy amaliyotda matn tanlash ko'pincha psixologik va motivatsion mezonlarga emas, balki didaktik mezonlarga asoslanadi, bu esa o'qishga qiziqishni kamaytiradi va barqaror o'qish motivatsiyasini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

Zamonaviy tadqiqotlar darsliklarni tayyorlash paradigmasini ularning kognitiv va ma'no shakllantirish salohiyatini mustahkamlashga yo'naltirish zarurligini tasdiqlaydi. So'nggi yillarda darsliklarimizda faoliyatga va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarga yo'naltirilgan o'quv-metodik komplekslar joriy etilib, o'qib tushunishni rivojlantirishga qaratilgan elementlar kiritilmoqda. Biroq, bu o'zgarishlar hali tizimli emas va metodologik va mazmunli asoslashni, shuningdek, maktab amaliyotida keng ko'lamli sinovlarni talab qiladi.

Xorijiy darsliklar fanlararo va metafanlararo aloqalarni integratsiyalashning barqaror tendensiyasini namoyish etadi, bu esa o'quvchilarda yaxlit dunyoqarashni rivojlantirishga va turli kontekstlarda ma'lumotni mazmunli tushunish qobiliyatiga hissa qo'shadi. Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, bu yondashuv o'qish kompetensiyalarini alohida ko'nikma sifatida emas, balki barcha fanlar va hayotiy vaziyatlar uchun zarur bo'lgan o'zaro bog'liq ko'nikma sifatida rivojlantirishga imkon beradi[5].

Binobarin, qiyosiy tahlil mazmunli o'qish uchun metodologik va mazmunli yordam nuqtayi

nazaridan rus va xorijiy darsliklar o'rtasida sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Xorijiy darsliklar o'qish strategiyalarini ishlab chiqish, tanqidiy tahlil va mulohaza yuritishga ko'proq e'tibor qaratgan, darsliklarimizda esa an'anaviy reproduktiv yondashuvning xususiyatlarini saqlab qolgan. Maktab tizimida o'qishning ta'lim faoliyati sifatida samaradorligini oshirish uchun xalqaro tajribani hisobga olish va uni milliy sharoitga moslashtirish zarur. Bunga kognitiv va metakognitiv strategiyalarni darslik usullariga integratsiya qilish, topshiriqlar turlarini kengaytirish, o'quvchi mustaqilligini rivojlantirish va kognitiv faoliyat sifatida o'qishga motivatsiyani rivojlantirish orqali erishish mumkin.

Xulosa. O'qib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish faqat darsliklarning zimmasida bo'lishi mumkin emasligini ta'kidlash kerak. Bu ta'lim muhitining barcha elementlar: o'qituvchi, o'quvchi, matn, topshiriqlar va o'rganish sharoitlarining o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan murakkab pedagogik jarayondir. Bunday yondashuvlarni amalga oshirish nafaqat darsliklar tuzilishini qayta ko'rib chiqishni, balki o'qituvchilarni o'quvchilarning mazmunli faoliyatini faollashtirishga qaratilgan yangi metodologik vositalardan foydalanishga o'rgatishni ham talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ибраева Д.Б., Саржанова Г.Б. Улучшение навыков понимания, прочитанного учащимися школ // Вестник науки и образования. –М; 2021. № 2(105), Ч. 3. С. 23–26.
2. Шаймерденова А.С., Исмагамбетова М.Ж. Анализ зарубежного опыта обучения чтению и письму на английском языке младших школьников // Молодой ученый. –М; 2021. № 10 (352). С. 38–41.
3. Мустафина Н.Н. Методические аспекты формирования смыслового чтения на уроках родного языка в начальной школе // Начальная школа. –М; 2021. № 4. С. 62–66.
4. Nazarov M.R. Darsliklarda semantik o'qish texnologiyalari: tajriba va istiqbollar // Zamonaviy ta'lim. –Т, 2022. № 5. 88–93b.
5. Карабанова О.А. Читательская грамотность как компонент функциональной грамотности: международный опыт и перспективы внедрения в отечественную школу // Педагогика. –СП; 2022. № 7. С. 71–77.